

ŽIUPSNELIS PRISIMINIMŲ APIE PASKUTINES J. JABLONSKIO GYVENIMO IR DARBO DIENAS

J. SENKUS

Rygiškių Joną — Jablonskį prisimenu iš 1927 m. Buvau Vilkaviškio vidurinės mokyklos, tuo metu vadinamos gimnazija, priešpaskutinėje — septintoje klasėje. Mokėmės iš Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatikos, išspausdintos 1922 m., ir kitų jo vadovėlių. Ta gramatika ir jos autorius gal nebūtų taip įstrigę tada man į galvą, jei ne vienas atsitikimas. O buvo taip.

Turėjome jau kelinti metai palyginti gerą lietuvių kalbos mokytoją. Jis su tam tikru užsidegimu teigiamai vertino mums sunkokai įkandamą gramatiką ir stengėsi vaizdingai jos medžiagą perteikti. Pasitaikius tinkamai progai, pagarbiai užsimindavo kai ką ir apie jos autorių. Iš jo sužinojome, kad Rygiškių Jonas yra slapyvardis, o tikroji autoriaus pavardė — Jablonskis. Kilęs jis iš mums netolimo zanavykų krašto.

Vieną savaitę porą trejetą dienų nebuvo lietuvių kalbos pamokų. Parūpo klasei, kas gi atsitiko su mokytoju, kurio laisvų pamokų retai pasitaikydavo. Nieko nesusijonoję, pasirodžius mokytojui, stebime jį. Matome, kad jo nuotaika pasikeitusi. Kitą dieną, esant palankioms aplinkybėms, tasai mokytojas parodė man literatūros-meno kritikos žurnalą „Pradus ir žygius“ (1927 m., Nr. 3—4). Jame buvo išspausdintas straipsnis „Ar profesorius Jablonskis neklaidingas?“ Man pasirodė kažkaip nuostabu, kad apie tokį žmogų, iš kurio tokios vertingos gramatikos mes mokomės, gali taip rašyti. Be to, išsyk nesupratau, kodėl mokytojas tai man rodo. Vėliau sužinojau, kad jis buvęs Kaune laikyti lietuvių kalbos mokytojo cenzui įgyti egzamino; egzamino neišlaikęs — mat, jį „sukirtęs“ vyriausias egzaminatorius Jablonskis. Tada, supratęs, kodėl mokytojas taip blogai nusiteikęs, mintyse jį pateisinau, dar labiau jį pamėgau ir panorau kaip galima greičiau pamatyti tą baisųjį egzaminatorių, gramatikos autorių Rygiškių Joną-Jablonskį. Tasai noras neišėjo man iš galvos, vis ir vis didėjo, bet ir skrupėjo baimė, kad tik nereikėtų ir man tokio egzamino laikyti, kaip tam mano vargšui mokytojui.

Pirmą kartą J. Jablonskį pamačiau 1929 m. Ir neatsitiktinai. Tada buvau Kauno universitete pirmojo kurso antrąjį semestrą bebaigęs studen-

tas. Buvau girdėjęs, kad prof. Jablonskis paskaitų jau negali skaityti — sergąs, mano krašto žodžiais tariant, paralyžu ar ramatu. Klausiau tuo metu doc. J. Balčikonio lietuvių kalbos paskaitų. Klausytojų tarpe buvo ir aukštesniųjų kursų studentų. Vienas iš jų per pertrauką paprašė mane užrašyti iš mano gimtojo krašto kažkokių žodžių ar sakinių — esą jis lankąs pas Jablonskį, kuriam tos žinios reikalingos. Aš tuo, žinoma, labai apsidžiaugiau, bet tas žinias, atsimenu, rašiau drebančia ranka. Vėl skrūptelėjo baimė dėl mano buvusio mokytojo nelaimingo egzamino, vėl atsinaujino troškimas kaip nors greičiau pamatyti Jablonskį.

Kitą dieną sutikęs mane tas pats studentas pasakė, kad mano užrašytos žinios Jablonskiui patiko, tik, esą, buvau negerai parašęs raidę *t*. Mat, tuo metu aš ją kartais parašydavau vokiškai. Mano vyresnysis kolega sakėsi, prieš atiduodamas mano užrašymą profesorui, tą raidę pataisęs ir patarė taip daugiau nerašyti. Paskui jis paklausė, gal aš norėčiau vietoje jo nueiti vieną kitą sykį pas profesorį jam pasekretoriauti. Žinoma, aš mielai apsiėmiau. Ir štai kitą dieną paskirtą valandą su plakančia širdimi atsidūriau pas prof. Jablonskį.

Gyveno tada jis Mickevičiaus gatvėje, nedideliame žaliai nudažytame namelyje. Į profesoriaus kambarėlį patekau, perėjęs virtuvę ir dar vieną kambarį. Sėdėjo jis savo invalido vežimėlyje, apsuptas didele skara, vėaidu nusikreipęs į langą ir kažką galvojo. Išsyk man pasidarė baugu, bet tuoj pat profesorius, dirstelėjęs į mane, paklausė, iš kurios aš esu parapijos. Pasakiau, kad esu nuo Didvyžių, o jis linksmai pridūrė: „Tai, tur būt, didelėm vyžom ten žmonės nešioja“. Tada jau man pasidarė drąsiau. Po to netrukus pradėjom darbą. Iš pradžių man padiktavo kelis sakinius. Kai parašiau, liepė parodyti. Vėliau iš rekomendavusio mane vyresniojo studento sužinojau, kad taip profesorius ir su kitais pradėdavo darbą. Mat, pirmiausia žiūrėdavo, ar aiški rašysena, o ypač kaip parašytos raidės *t* ir *r*. Tais laikais, kaip jau minėjau, pasitaikydavo rašančių raidę *t* vokiškai. Taip daryti Jablonskis neleido. Raidę *r* reikalavo rašyti ėsupanašinant jos su raide *z*, kad jiedvi nesimaišytų. Profesorius mano parašymą neskubėdamas peržvelgė ir ramiai padėjo į šalį, matyt, mano rašysena tiko. Paskui liepė paimti kitą popieriaus lapą, užlenkti didelę paraštę ir pradėjo diktuoti. Diktavo apie Panevėžio mokytojų seminariją atsiminimus, skirtus sukaktuvėms paminėti. Parašius keletą sakinių, liepdavo juos perskaityti ir kai ką pataisyti. Diktuojama buvo aiškiai, lėtai, ir aš lengvai sugebėjau be apsirikimų rašyti.

To rašymo bei darbo metu man iš galvos neišėjo profesoriaus užuomina apie dideles vyžas. Pagalvojęs pradėjau suprasti Didvyžių pavadinimo etimologiją, nors ir neprisiminiau, kad būčiau savo krašte matęs ypatingesnes vyžas.

Apie valandą laiko padirbėję, padarėm trumpą petraukėlę. Tada profesorius pasiteiravo, ar nereikia man kur skubėti. Aš, žinoma, atsakiau, kad dar laisvo laiko turiu, nors tuoj pat turėjau pradėti kitame miesto kvartale lietuvių kalbos korepetitoriaus pamoką. Atsimenu vieną iš tos pertraukėlės epizodą. Tuo metu kambaryje musių nebuvo, tačiau viena,

iš kažkur atsiradusi, ėmė birgžti profesorius apie galvą. Krito man į akis Jablonskio didoka, plika, bet dar gražiu apyskaisčiu veidu galva. Pastebėjęs, kad profesorius pats jau negali kaip reikiant musės nusibaidyti, aš tą bezirziančią įkyrią musę nubaidžiau, ir man pasidarė kažkaip liūdna. Tada Jablonskis nusišypsojęs užniūniavo tokį eilėraščio posmą:

Oi tu, dieve, viso pilnas,
Kur padėjai plikio vilnas?
Pats pančiakų nenešioji,—
Kam tą plikį nupešiojai?

Paskui liepė man paimti jau kitų pradėtą rašyti popieriaus lapą ir ėmė diktuoti, matyt, nebaigtą kalbos taisyčių straipsnį. Tada jau prasidėjo sudėtingesnis rašymas. Kol gerai nežinojau, kaip ką turiu rašydamas pabraukti ar kitus techniškų dalykų atlikti, profesorius visa tai kantriai, pedagogiškai man aiškino. Kartais klausdavo, ar jau parašiau, ir parašius liepdavo parodyti. Jei pasitaikydavo koks nors svarbesnis mano rašte apsirikimas, tai pataisius liepdavo kartais dar antrą sykį parodyti, bet neatsimenu, kad būtų kada nors dėl mano apsirikimų supykęs ir mane baręs. Tai mane ypač nuteikdavo gerai, ir darbas man pradėjo vis geriau ir geriau sektis. Jablonskis į mane visada kreipdavosi įvardžių vienaskaita: *tu, pats* ar panašiai, bet kad būtų kreipęsis mūsų kraštui neįprastu žodžiu „Tamsta“ — neatsimenu.

Taip rašydamas prirašiau pluoštelį taisyčių, ir jau mano darbo laikas tą pirmąją dieną baigėsi. Prieš išeidamas, profesorius liepiamas, iširašiau save į ant stalo gulėjusį vadinamųjų sekretorių sąrašą. Nurodžiau lankymosi dienas ir valandas — per savaitę kartą (o vėliau du kartus) po dvi valandas. Taip pasidariau prof. Jablonskio savanoriu neapmokamu sekretorium.

Kurį laiką rašiau profesorius diktuojamą, rodos, „Urvinio žmogaus“ naują, pataisytą vertimą. Liko mano atmintyje iš to vertimo rašymas su *e taip* vietoj *taip* ir *terp* vietoj *tarp*. Man atrodė, kad šitoks pakeitimas yra vertėjo viso gyvenimo ir darbo apgalvota išvada, tam tikras profesorius testamentas. Norėjau, kad tas testamentas būtų ir vykdomas.

Taip bedirbant, po kokio mėnesio turėjo prasidėti vasaros atostogos. Be to, girdėjau, kad profesorius žadąs, jei galėsiąs, važiuoti į kažkokią man dar mažai žinomą Palangą gydytis ir pailsėti. Ir todėl mūsų darbas turėjo nutrūkti. Maniau, kad toliau jau aš ir nebūsiu reikalingas.

Po atostogų sužinojau, kad profesorius ir toliau mane kviečia sekretoriauti. Viską metų į šalį, paskirtą dieną ir valandą nudūmiau į žinomą jau namelį. Profesorių radau šiek tiek geriau, negu prieš atostogas, atrodantį ir neblogai nusiteikusį. Tuo sykiu, kaip ir dažniausiai, buvo su kepurėle, tame pačiame vežimėlyje. Man atrodė keista, kad toks protingas, įžymus, dar palyginti gražaus veido ir beveik visada geros nuotaikos žmogus yra didelis invalidas — jau seniai visiškai negali vaikščioti, be to, ir rankų laisvai judinti, su jomis rašyti ar ką kita veikti. Juo labiau mane kamavo tai, kad aš bent tuo metu dar gerai nesupratau tos ligos esmės,

jos priežasties. Tokia niūri nuotaika mane ypač apniko, įžengus pas profesorių pirmą sykį po atostogų. Tačiau tą niūrumą greit išblaškė Jablonskio jumoras, darbingumas ir kitos mane žavėjusios jo asmens ypatybės.

1929 m. rudenį, be kitų darbų, atsimenu, skaičiau profesoriui to meto dienraštį „Lietuvos aidą“ ir kitus laikraščius. Jo nurodomas pabraukinėju toje spaudoje pasitaikančias įvairias kalbos, ypač žodyno, klaidas. Po tokio darbo laikraštis mirgėte mirgėdavo nuo subraukymų. Paskui tas klaidas su reikalingais pataisymais Jablonskis man diktudavo, liepdamas rašyti į popieriaus lapus ar į specialiai tam skirtą sąsiuvinį. Tuo būdu buvo parašytas, rodos, ir paskutinis straipsnis, pavadintas „Laikraštinės kalbos dalykais“ ir įdėtas „Kalbos“ žurnalo I-ajame, prieš pat Jablonskio mirtį spaudai parengtame, numeryje.

Rudenį dar apie du mėnesius talkininkavau profesoriui. Per tą laiką aš įsidėmėjau tai, kad profesorius nors ir griežtas, bet iš tikrųjų yra linksmo, tiesaus būdo žmogus, o ne koks pikčiurna, kaip kitiems kartais atrodydavo. Mane stebino seno žmogaus gera atmintis, blaivi galvosena, plačiai ir tvirtai pamatuotas kalbos faktų aiškinimas ir norminimas. Šiandien man gaila, kad ne visi tie aiškinimai buvo mūsų rašomi.

Girdėdavau, kad pas Jablonskį užeidavo daugelis pedagogų, kultūros darbuotojų. Nors ir būdavo privengiama, bet kartais ir besekretoriaujant užeidavo vienas kitas iš šiaip lankytojų, kalbos dalykais besidominčių žmonių, ir prasidėdavo gyvi pokalbiai. Kreipdavosi į Jablonskį ne vienas ypač tada, kai kildavo kalbos klausimais ginčai. Atsimenu, kartą, man berašant, atvyko pas Jablonskį žinomas dabar lietuvių-rusų kalbų žodyno autorius B. Sereiskis. Jis susijaudinęs guodėsi Jablonskiui, kad jį P. Skardžius ar kažkas kitas užpuolęs, recenzuodamas jo darbą „Sistemingas vadovavimas studijuojančiam lietuvių kalbą“. Jablonskis, kantriai išklauses, daugeliui svečio norimų kalbos dalykų, rodos, nepritarė. Sereiskiui išėjus, Jablonskis palyginti teigiamai atsiliepė apie jį, užbaigdamas maždaug šiais žodžiais: „Sereiskis, būdamas ne lietuvis, lietuvių kalbos mokėjimu daro gėdą daugeliui lietuvių“.

Į Jablonskį daug kas kreipdavosi ir laiškais, prašydami kalbos taisymais patarimų, paaiškinimų. Profesorius, kiek girdėdavau, visada į laiškus atsakinėdavo, bet man į laiškus atsakymų nedaug teko rašyti. Dažniau tekdavo tuos laiškus perskaityti ir išklausti bent trumpus keliamų laiškuose dalykų Jablonskio aiškinimus.

Kartais pas profesorių susidurdavau su kitais to meto sekretoriais, ir visi klausydavomės Jablonskio aiškinimų. Su profesorium ginčytis, savo nuomonę reikšti retai kas išdrįsdavom. Klausti tai dažnai ir mums prirėkdavo, ir tai daryti niekad nesivaržydavom. Atsimenu, kartą tarp mūsų iškilo ilgas ginčas dėl nekiriūotų žodžio skiemenų priegaidės. Į tą klausimą Jablonskis atsakė šiek tiek santūriau, negu kad atsakydavo į kalbos taisyms klausimus. Pabrėžė, kad lietuvių pavyzdiniame tarime tėra aiškiai skiriamos tik prieškirminių žodžio skiemenų priegaidės. Apie pokirminių žodžio skiemenų priegaidžių skyrimą jie pasisakė rezervuoti. Toks

aiškinimas bent man tada buvo labai vertingas. Savo vertės, mano many-
mu, jis yra nenustojęs ir dabar.

Iš besilankiusiųjų pas Jablonskį sekretorių artimiau nedaug ką tuo metu pažinojau. Sąrašė buvo arti dešimties pavardžių, kurių, išskyrus vieną kitą šiandien žinomesnę, aš nelabai prisimenu. Tačiau viena, bene mažiausiai man pažįstama, pavardė geriau išliko mano atmintyje, ir štai dėl ko.

Kartą, man baigus darbą, Jablonskis paklausė mane, kas pagal sąrašą dabar turi ateiti. Pasakiau, kad ateinanti, rodos, Deveikytė, ir tuo pat momentu pasirodė stamboka mergina. Jablonskis, į ją dirstelėjęs, nusišypsojo ir, mums abiem esant, ėmė aiškinti, kad kaimo žmonės visai teisingai darė, mane, kai aš dar buvau mažas, vadinę Senkučiu, o negerai dariusi pradžios mokykla, kai dar tebesantį mane pipirą jau vadino Senkum. Toliau aiškino, kad taip pat nelogiškai visi, taigi, jo žodžiais tariant, ir pats senis Jablonskis, elgiasi, tokios didelės, kaip ši, merginos pavardėje vartodami mažybinę priesagą. Nors ir neryžtingai, lyg juokais, bet vis dėlto, baigdamas tuo klausimu kalbėti, sakė, kad suaugusių merginų pavardes reikėtų vartoti be mažybinės priesagos ir sakyti bei rašyti, kaip nors kitaip, pavyzdžiui, Deveikė. Žinoma, mano bendradarbė, kiek pastebėjau, čiaupėsi, raukėsi, bet man atrodė, kad Jablonskis ir tą dalyką labai teisingai bei įtikinamai aiškino. Nežinau, ar teisybė, bet kitus girdėjau juokiantis, kad šis Jablonskio aiškinimas taip paveikęs tą studentę, jog ji atsižadėjo savo pavardės su priesaga *-ytė* netrukus ištekėdama.

Kartais man pas Jablonskį pasitaikydavo užtrukti ilgiau, negu paskirtos viena ar dvi valandos. Tai atsitikdavo ypač tada, kai po manęs niekas iš sekretorių neturėdavo ateiti ir neateidavo, o profesorius būdavo dar nepavargęs, geros nuotaikos ir šnekus. Kaipgi išeisi, jei senelis tau ką nors aiškina, pasakoja, tave klausinėja?

Atsimenu, kartą užėjo kalba apie Jablonskio gimtąjį kraštą — zanavykus. Pasisakiau, kad aš vasarą buvau zanavykų krašte, Žvirgzdaičių parapijoje, Liepalotų kaime, pas savo gimines ir pasigyriau, jog ten seni žmonės man kai ką pasakojo, maloniai prisimindami buvusį Jablonskių gimnazistą. Tada profesoriaus veidas dar labiau nušvito, ir pasipylė jaunystės prisiminimų sriautas. Iš tų prisiminimų aš pirmą kartą išgirdau ir tai, kad Jablonskio slapyvardis Šipaila atsiradęs iš jo motinos Šipailiūtės pavardės. Prasitariau profesoriui ir aš, kad mano senelė buvo taip pat Šipailiūtė, kilusi iš Liepalotų. Taip besikalbant praėjo daugiau, negu visa valanda laiko, ir išėjau iš Jablonskių, pasidaręs ko tik ne jų gimine.

Vėliau išgirdau, kad Jablonskių šeima gavo naują butą ir kad profesorius sunkiai susirgęs gripu. Dėl tų priežasčių lankymasis pas profesorių kurį laiką buvo nutrūkęs.

Į naują butą nuėjau jau žiemą. Šis butas buvo mūriniame name, to meto Kęstučio gatvėje, šalia teatro rūmų. Šiame bute teko apsilankyti apie dešimtį kartų. Rašyti jau nedaug rašydavom. Dažniausiai profesoriui skaitydavau iš periodikos įvairiais pedagogikos, kultūros klausimais straipsnius ar pasitaikančias apie kalbos dalykus naujienas, recenzijas.

Vieną sykį skaičiau iš „Lietuvos mokyklos“ žurnalo giriamą vieno Jablonskio vertimo recenziją. Ją buvo parašęs, rodos, tas pats mūsų pradžioje minėtojo straipsnio „Ar prof. Jablonskis neklaidingas?“ autorius. Profesoriaus sveikata tada buvo jau labai pašlijusi, ir atrodė, kad jam vis tiek, ar jį kas giria, ar peikia.

Pora dienų prieš paskutinį kartą išvežant į ligoninę ir pusantros savaitės prieš mirtį senelis, jau lovoje gulėdamas, dar prašo šį tą paskaityti. Pasitaiko po ranka „Židinio“ žurnalas. Susiradau jame straipsnį apie „Vilniaus žinias“, kurių redakcijoje yra tekę Jablonskiui dirbti. Skaitomas straipsnis priminė jam kai kuriuos ten dirbusių žmonių nesutikimus, ir jis, kretendamas ir sielvartaudamas, tarė: „Ak, tie nelemti ginčai, nesutikimai kankino ir kankina mūsų žmones“. Paskui dar skaičiau kai ką iš dienraščių. Braukiau pasitaikančias kalbos klaidas, kurios išveržė iš nenuilstamo kalbos taisytojo nusiminimo žodžius: „Tur būt, jau aš nesulauksiu žmoniškesnės mūsų laikraščių kalbos“.

Tai buvo mano jau paskutinis pas Jablonskį apsilankymas, ir tie nusiiminimo žodžiai buvo paskutiniai iš jo girdėti reikšmingi žodžiai. Netrukus juos man priminė ir kartojo laidotuvių eisenos įspūdinga muzika.

Prie kapinių laidotuvių eiseną aš susikaupęs stebėjau iš dviaukščio namo palėpės pro išmuštą langelį. Man bežiūrinčiam atrodė, kad čia suplūdo žmonių minių minios, lyg būtų išsiliejęs Nemunas ir užsėmęs visą Kauną, kad tarp tų minių aš matau dar gyvą Jablonskį, lyg Sokratą, apsup tą mokinių, kuriems jis diktuoja, o šie jo išminties žodžius rašo, rašo. Ir rodėsi, kad tarp tų liūliuojančių minių aš matau invalido vežimėlyje gyvą senelį, prirakintą lyg Prometėjų prie uolos už tai, kad jis tarp tų minių paskleidė gimtosios kalbos kultūros troškimo kibirkštis.
